

Янгибоев Мақсадбек Эркинбой ўғли
Урганч Давлат Университети
Хорижий филология факультети талабаси

ЧЕТ ТИЛИ ДАРСЛАРИДА ГРАММАТИК МАЛАКАЛАРНИ ШАКЛЛАНТИРИШ

Аннотация: *Ушбу мақолада чет тили дарсларида ўрганувчиларнинг грамматик малакаларини шакллантиришда муҳим тавсиялар берилган.*

Калит сўзлар: *Сўз шакли, грамматик бирлик, грамматик мослашиш, индуктив усул.*

Сўз шаклини англаш, уни бошқа сўзлар билан бириктириб тугал фикр англатадиган гаплар яшаш, шунингдек, фикрни тинглаб ва ўқиб тушуниш, фикрни ёзма баён қилиш ўрганилган тилнинг грамматик тизими тўғрисида зарурий билим ва малакаларни эгаллашни талаб қилади. Бу борадаги билимлар ўзлаштирилмасдан, чет тилида гапириш, эшитиб ва ўқиб тушуниш мумкин эмас. Методик адабиётларда бу жараён грамматик механизмни эгаллаш, ўзлаштириш, грамматик малакалар шакллантириш, билимларни эгаллаш, грамматик ҳаракатни ўзлаштириш каби кўплаб атамалар билан аталадики, назаримизда уларнинг барчасини ўрнига биргина грамматик кўникма ва малакаларни шакллантириш атамасини ишлатиш мақсадга муофиқ бўлади.

Грамматик кўникма ва малакаларни шакллантириш грамматик воситалардан оғзаки ва ёзма нутқ жараёнида эркин фойдалана олишни, шунингдек, эшитилган ва ўқилган нутқдаги грамматик белгиларни тўғри фарқлай олиш даражасини англатади.

Методик адабиётларда кўникма ва малакаларни шакллантиришнинг қуйидаги тўрт босқичда амалга оширилиши таъкидланган:

1. Грамматик материалнинг тақдимот (тушунтириш) босқичи;
2. Уни оғзаки нутқда қўллаб, дастлабки грамматик кўникмаларни шакллантириш босқичи. Бу босқичда машқлар орқали дастлабки грамматик амаллар бажарилади;
3. Шаклланган дастлабки грамматик кўникмаларни нутқ фаолиятининг бошқа турларида (гапириш, эшитиб ва ўқиб тушуниш, фикрни ёзма баён қилиш) қўллашни машқ қилиш ва бу жараёнда кўникмаларни малакаларга айлантириш босқичи;
4. Грамматик малакаларни мулоқот жараёнида эркин қўллаш босқичи.

Шундай қилиб, грамматик кўникмалар ва малакалар нутқ малакаларига айлантирилади. Бундай малакаларни шакллантириш маълум қонун-қоидаларга риоя қилинган ҳолда, турли-туман машқлар, оғзаки ва ёзма шаклларда уюштириладиган мустақил ишлар бажариш жараёнида амалга оширилади. Грамматик кўникма ва

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2023"

малакалар босқичма-босқич шакллантирилгач, ўқувчилар ўрганилган тил материаллини нутқ вазиятларида эркин қўллаш малакаларини такомиллаштирадидлар.

Грамматик материаллини махсус қоидаларни ўрганмасдан туриб ҳам ўргатиш мумкин. Грамматикага ўргатишдаги бу йўналиш имплицит ёндашув деб аталади. Грамматикага ўргатишни махсус қоидалар орқали ташкил қилиш эса эксплицит (французча «expliquer» феълидан) ёндашув дейилади. Шундай қилиб, грамматик материал бўйича кўникма ва малакаларни шакллантириш маълум ижобий ва салбий томонлари билан характерланадиган икки хил ёндошув, усул билан амалга оширилади.

а) Грамматик малакаларнинг шакллантиришнинг эксплицит ёндашуви икки усулда амалга оширилади: 1) дедуктив усул; 2) индуктив усул.

Чет тили грамматикасига ўргатишнинг энг оммалашган усули дедуктив (дедукция - кўрилган ва эшитилган ахборотлардан умумий хулосага келиш) усул бўлиб, таълим жараёнида қоидадан амалий хулосалар чиқариш маъносида ишлатилади. Дедуктив усулда грамматик малкаларни шакллантириш юқорида келтирилган босқичлардаги ишларни ташкил қилиш орқали уюштирилади. Масалан: 1-босқич. Ўқувчиларга дастлаб грамматик қоида тушунтирилади: Қуйидаги сифатлар мужской родда икки шаклга эга:

Beau-bel, nouveau-nouvel, vieux-vieil, fou-foul, mou-mol.

Охири унли ҳарф билан тугаган сифатлар ундош ҳарф билан бошланувчи отлар олдида, охири ундош ҳарф билан тугаган сифатлар эса унли ҳарф билан, ёки h ҳарфи билан бошланувчи отлар олдида ишлатилади. 2-босқич. Нуқталар ўрнига қоидага биноан юқорида берилган сифатлардан кераклисини қўйинг: un... enfant, un édifice, un... plante, un.... livre, un... espoir, un vis-age

3-босқич. Грамматик материални фаол ишлатилишига йуналтирилган француз тилидан она тилига, она тилидан француз тилига таржима машқи бажарилади.

4-босқич. Ўзлаштирилган грамматик материални нутқ вазиятларида қўллаш ташкил қилинади.

Дедуктив усулнинг қуйидаги ижобий томонларини кўрсатиш мумкин:

1. Бу усулда ишлашда асосан онглилик тамойилига таянилади ва бу грамматик материални мустаҳкам ўзлаштирилишига ёрдам беради.

2. Бу усулда ташкил қилинадиган ишлар ўқувчиларнинг ўқув фаолиятини босқичма-босқич ташкил қилиш имкониятини беради.

3. Бу усулдан ўқувчиларнинг уйда, ўқув лабораторияларда мустақил ишларини самарали ташкил қилиш мумкин.

Дедуктив усулнинг узига хос салбий томонлари ҳам мавжуд. Бу усулда ўқувчиларга билимлар тайёр ҳолда тақдим қилинади ва бу нарса кўпинча ўқувчиларни ақлий фаолликка рағбатлантирмаслиги, уларни пассив тингловчиларга айлантириб қўйиши мумкин. Шунингдек, мавзу бўйича ташкил қилинадиган мулоқат табиий нутқ

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2023"

вазиятида содир бўлмаганлиги учун грамматик ва нутқ малакаларининг шаклланиш даражаси анча суғ бўлади.

Эксплицит ёндошувнинг иккинчи шакли индуктив (*indiquer*) усул булиб у эшитиш, ўқиш жараёнида дуч келинган грамматик ҳодисаларни таҳлил қилиб, она тили билан ва аввал ўрганилган грамматик материаллар билан қиёслаб, таққослаб, муайян грамматик қоидаларни интуитив фаҳмлашни, шу орқали тўғри хулосаларга келишни кўзда тутди. Масалан, ўқувчилар матндан грамматик формаларни топадилар, контекст ёрдамида уни тушунишга уринадилар. Бундай ишни чет тилидаги матнни унинг она тилидаги таржимасига қиёслаш оръали ҳам ташкил қилиш мумкин. Грамматик материални индуктив тушунишни ташкил қилиш оғзаки нутқдаги замонларни фарқлаш, отларнинг, сифатларнинг бирлик ва кўплик формаларини, родларини фарқлаш, сифат ва равиш даражаларини фарқлаш бўйича ташкил қилинадиган машқлар орқали ҳам ташкил қилиш мумкин. Индуктив усулда шакллантирилган грамматик кўникма ва малакалар дарснинг янги грамматик материални тушунтириш ва мустаҳкамлаш босқичида яна бир бор такрорланади. Шундан сўнг янги грамматик материални мустаҳкамлаш бўйича машқлар серияси бажарилади. Индуктив усулда бажариладиган машқ сериясини мисол келтирамиз:

1-топширик: Қуйидаги матнни ўқинг ва ажратиб кўрсатилган сифатлар матнда қандай отлар олдидан ишлатилганлигига эътибор беринг ва уларни тушунтириб беринг:

Elle s'arreta en apercevant le nouvel arrivant. Il passait devant un vieil arbre pour gagner une petite belle maison.

2-топширик: Мисоллар билан танишиб *beau-belle, nouveau-nouvelle, vieux-vieille* сифатларининг родларда ўзгариши нимага боғлиқлигини аниқланг: *belle maison - beau édifice, vieille femme - vieux copain, nouvel arrivant - nouvelle maison.*

3-топширик: Нутқалар ўрнига мос қуйидаги келувчи сифатларни кўйинг ва сифатлар қандай отлар олдидан ишлатилишига доир қоидаларни аниқланг:

beau-belle, nouvel-nouveau-nouvelle fou-fol-fouille

un.... hotel, une.... fête, une.... histoire

une.... maison, un accident, un.... espoir - s a - a Индуктив методнинг ижобий

томонлари луйидагилардан иборат:

– ўрганишнинг энг самарадор усули – изланишга, фикрлашга, аввал ўрганилган грамматик материални хотирлашга йўналтиради;

– онглилик тамойилига тўлиқ риоя бўлинади;

– грамматик материални беихтиёр эслаб бўлишга ёрдам берадиган аълий фаоллик шакллантирилади;

– ўқувчиларнинг ўқув машқларидан ҳар доим мустақил фойдаланиш, ўз хатоларини китобдан қараб тўғрилаш имкониятлари бор.

"INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2023"

Бироқ индуктив усул ўқув материали билан таништиришни жуда чўзиб юборди, малакаларни шакллантириш фақат шартли нутқ машқлари жараёнидагина амалга оширилиб, у босқичма-босқич амалга оширилмайди.

Грамматик малакаларни шакллантиришда дифференциал усуллардан фойдаланиш ўқитишнинг мақсадига кўра, грамматик материалнинг осон-қийинлигига кўра, ўқувчиларнинг тайёргарлик даражаларига кўра турли усуллардан комплекс фойдаланишни назарда тутди.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Елухина Н. В., Тихомирова Е. В. Контроль устного неофициального общения на иностранном языке. ИЯШ, 1998, №2, с. 14.

2. Контроль речевых умений в обучении иностранным языкам. под ред. Проф. В. С. Цетлин. – М:1970.